

**ПРАВОВИЙ СТАН НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ
ПІВДНЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ,
ХЕРСОНСЬКОЇ І ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ)**

Більш ніж 200 років пройшло з тих пір, як за запрошенням царюючої в Росії династії сотні німців Німеччини прийшли на південь України.

Маніфести 1762 і 1763 рр. відкрили можливість для тисяч жителів Європи приїхати на поселення до Росії. З моменту публікації маніфесту Катерини Другої від 4 грудня 1762 р., запрошуючого переселитися до Росії «всіх охочих іноземців» [1], під практику залучення до Росії німців була підведена юридична основа. Цей документ відкрив якісно новий етап німецького переселенського руху. Переселення німців в Новоросію затягнулося на шість десятиріч. Перші німці прибули до Херсона в 1786 р., останні переселилися в Новоросію в 1824 р.

У маніфесті від 22 липня 1763 р. була обумовлена система пільг і зобов'язань уряду Росії по відношенню до переселенців [2]. Документ, підписаний російською імператрицею, зокрема, гарантував такі права і привілеї іноземним переселенцям:

- 1) право селитися в будь-якій частині держави;
- 2) звертатися для вирішення питань про переселення в канцелярію опікуєвства іноземців;
- 3) одержувати допомогу для переселенців і оплату путніх витрат; Державне казначейство оплачувало переселенцям путні витрати. Всім прибулим іноземцям виділялися матеріали для споруди будинків, худоба, запаси зерна, знаряддя для хліборобства і інструменти для ремесел. У Новоросії колоністам було надано по 60 десятин землі на сім'ю. Сім'я одержувала наділ за умови дотримання закону, по якому господарство успадковує старший син. Ні самі господарі, ні їх спадкоємці не мали права продавати свої ділянки, закладати їх або розбивати на дробові частини;
- 4) колоністи звільнялися від податків і «тягот», їм виділялися позики. Іноземні колонії і містечка були звільнені від всіх податків і від звичайних служб на 10 років. Після цього терміну вони повинні були платити звичайні податі, як і інші піддані;
- 5) мали нагоду вільно записуватися в купецтво, міщанство;
- 6) володіли свободою віросповідання і відправлення обрядів на рідній мові;
- 7) могли будувати свої церкви, запрошувати необхідну кількість пасторів і інших церковних служителів;
- 8) мали внутрішнє самоврядування. На чолі німецьких общин стояли старости і головні старости;
- 9) звільнялися від військової повинності;
- 10) мали право купувати кріпосних для роботи на організовуваних фабриках;

11) мали громадське і шкільне самоврядування.

Тільки на Півдні Катерина Друга відвела для поселення іноземців 55 тисяч десятин землі в Катеринославській, 263 тисячі в Херсонській і 211 тисяч в Таврійській губерніях.

Завершальним акордом законодавства XVIII ст. був Указ від 8 квітня 1800 р., в якому йшлося про місця поселення колоністів у зв'язку із зростанням чисельності сімей [3].

На початку другого десятиріччя XVIII ст. політика колонізації царського уряду зазнала серйозних змін. Нові реальності розвитку колоній відобразив прийнятий в 1842 р. «Статут про колонії». Він визначав повноправне місце переселенців в процесі капіталістичного розвитку країни: їм дозволялося вільно переходити в інше звання, придбавати в повну приватну власність землі і інше майно, брати участь в цивільному житті [4]. Це був значний крок в плані інтеграції колоністів в повнокровне життя країни. Помітимо, що раніше земельні наділи були власністю колоній і знаходилися в подвірному спадковому користуванні окремих сімей без права відчуження (продажі, дарування та ін.).

У подальшому були скасовані і інші привілеї, що раніше дарували колоністам, аж до відміни в 1871 р., звільнення від рекрутського набору. У війні з Туреччиною 1877–1878 рр. вперше німці служили в армії. Проте відомості про обов'язковий призов для всіх громадян імперії викликали тривогу серед німецької громадськості, особливо серед менонітів. У результаті значне число менонітів почало переселятися в США і Канаду. Так, в 1873 р. тільки з двох волостей Таврійської губернії виїхало 4,5 тисячі чоловік [5]. В історії адміністративного управління менонітських колоній можна виділити три періоди: у 1789–1796 рр. існувала система управління через губернські установи; у 1797–1871 рр. діяла спеціальна колоніальна адміністрація. На третій період припадає адміністративна реформа 1871 р., в результаті якої окреме управління іноземними поселеннями було скасовано.

У перший період іноземні колоністи та державні селяни знаходилися у підпорядкуванні казенних палат та повітових судів. Зловживання державних чиновників призвели до збільшення скарг на ці установи. Другий етап розпочався після Указу від 4 березня 1797 р., коли при Сенаті було засновано «Експедицію державного господарства, опікунства іноземних поселенців та сільсько-годомоводства» (Санкт-Петербург). На жаль, через далеку відстань від поселень цей орган не мав можливості вживати оптимальних заходів при переселенні, тому новим указом від 6 квітня 1800 р. у Катеринославі було засновано «Контору опікунства новоросійських іноземних поселенців», яка знаходилась у його підпорядкуванні.

Після реорганізації «Експедиції державного господарства, опікунства іноземних поселенців та сільсько-годомоводства» 1802 р. Контора увійшла до складу Міністерства внутрішніх справ. З 1811 р. вона знаходилась під контролем Департаменту державного господарства та публічних будівель Міністерства внутрішніх справ.

Контора опікунства у своїй діяльності керувалась «Інструкцією Контори опікунства іноземних поселенців» від 26 липня 1800 р., «Інструкцією для внутрішнього розпорядку та управління новоросійських іноземних колоній» від 16 травня 1801 р. та доповненнями від 7 липня 1803 р.

Треба зауважити, що згідно з інструкцією листування з колоніями мало вестись німецькою мовою. До 1871 р. колоністи мали окремий суд, який перебував у компетенції колоністського управління. У цивільних справах першою судовою інстанцією був сільський приказ, другою — окружний приказ, третьою — Контора опікунства, з 1818 р. четвертою став Опікунський Комітет.

У сфері впливу Контори опікунства перебували всі справи колоністів, за винятком кримінальних та спірних з іншими підданими імперії. Карні злочини розглядалися в повітових судах за обов'язкової присутності одного з членів Контори; суперечки між колоністами та місцевими жителями Контора вирішувала разом з повітовими судами або міськими магістратами.

Третій етап в адміністративному устрої колоній розпочався в результаті реформ 1871 р.

Великі реформи Олександра Другого вперше дали колоністам можливість брати участь у суспільно-політичному житті за межами їх общин і округів, а саме у виборах до губернських земств. Німці могли бути вибрані в управи. Досить часто вони служили в комітетах народної тверезості або виконували обов'язки почесних суддів [6].

Закон від 4 червня 1871 р. став важливою віхою в розвитку німецьких поселень. Правила 1871 р. про поселення-власників, як стали офіційно називати колоністів, вносили серйозні нововведення в регламентацію їх життя в Новоросії. Відпала влада Піклувального комітету, поселення передавалися в безпосереднє ведення Міністерства державного майна і підкорялися місцевим установам. Кожна община одержувала акт — володарний запис на відведені землі. Новий закон ліквідував і окрему систему управління колоніями, зняв з них минулу відособленість, змінив характер і юридичні права общин і окремого поселянина, дав йому свободу виходу з общини і розпорядження на свій розсуд наділами аж до продажу. В 1871–1890 рр. більшість колоній ввійшла до складу змішаних волостей. Політика русифікації привела до ведення діловодства в колоніях на російській мові. В 1880–1890 рр. колонії одержали російські назви, які почали використовувати в офіційних документах.

У 1866 р. за бажанням Опікунського комітету в програму сільських шкіл був внесений новий навчальний предмет — російська мова. Наступним етапом в мовній політиці стала передача німецьких церковно-приходських шкіл узаконеннями від 22 листопада 1890 р. і 10 грудня 1892 р. у ведення Міністерства народної освіти.

Німецькі колоністи зберегли свою культуру і релігію. Цьому сприяло утворення релігійних общин у містах і розбудова церковних храмів. По віросповіданню німці були представниками християнської релігії. Зі всіх протестантських конфесій євангельсько-лютеранська користувалася особливим заступництвом з боку уряду. Укази від 22 травня 1828 р. і від 28 грудня 1832 р.

сприяли її посиленню і оформленню особливого становища серед інших інословних і іноземних сповідань. На основі цих законів був розроблений статут євангельсько-лютеранської церкви. Російське законодавство наділювало євангельсько-лютеранську церкву широкими правами.

У німецьких колоніях, особливо лютеранських та менонітських, відкривалися школи, просвітницькі та науково-культурні заклади, лікарні, притулки для сиріт і престарілих, що робило їх центрами освіти й культури не лише для німців, й для інших етнічних груп, які мешкали в містах. Суспільні та національні інтереси південноукраїнських німців-колоністів виражала та відстоювала їхня національна преса. Впродовж 1843–1863 рр. в Одесі виходили журнал і газета німецькою мовою, редактором якої був К. Вільгельм. В Олександрівську, де позиції німецької колонії теж були досить міцними, друкувалася газета німецькою мовою, видавництво якої очолював Пецольд [7]. Із середовища німецьких колоністів вийшов цілий ряд вчених, викладачів, службовців, державних діячів. Серед них — професор фізики та математики Рішельєвського лицю Генріх Карлович Брун, його брат — професор історії Новоросійського університету Пилип Карлович Брун. У Новоросійському університеті протягом 40 років працював син П. Бруна — Людвіг. Серед професорів університету високою фаховою майстерністю відзначалися Е. фон Штерн, Ф. Струве, Н. Грот, Н. Ланге, І. Маркузен, К. Фот та ін. Випускники Новоросійського університету займали важливі державні посади. Яскравим прикладом може бути С. Зітте, який свого часу очолював Міністерство фінансів Росії [8]. Німці обиралися до міських дум, земських органів управління.

Аналіз суспільно-політичного і духовного життя німецьких колоній на українській землі дає підставу стверджувати, що поселенці органічно вписалися в процеси розвитку місцевого населення, зберігаючи разом з тим певні особливості, свої традиції, своє віросповідання. Вони принесли на нову батьківщину порівняно високу організацію громадського життя — організацію кооперативного руху, створення сільськогосподарських спілок, кредитних установ тощо. Досить розвинутими в німецьких колоніях були освітня і видавнича справа, соціальний захист населення, що позитивно впливало і на місцеве населення оточуючих колоній українських поселень. Вони із самого початку строго дотримували свої релігійні обряди, берегли свою мову, дбайливо передавали їх подальшим поколінням. Це допомогло їм зберегти свою самобутність і успішно протистояти асиміляції.

Література

1. ПСЗРИ. — Т. 16. — № 11720, 11725.
2. ПСЗРИ. — Т. 16. — № 11853, 11879, 11880.
3. ПСЗРИ. — Т. 26. — № 19372. — С. 115.
4. Очерки истории пемцев и меппопитов Юга Украины (конец XVIII — первая половина XIX в.) / С. И. Бобылева, П. В. Бочарова, О. В. Безносова, Л. С. Тутик, П. В. Осташева, С. В. Атамаменко; Под ред. С. И. Бобылевой. — Диспропетровск: Арт-Пресс, 1999. — 11 с.
5. Велицын А. А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения пемцевских колоний на юге и на востоке России. — СПб., 1893. — С. 50–54.

6. Вопросы германской истории. Пемцы в Украине: Материалы укр.-герман. науч. конф. Днепропетровск, 26–29 сентября 1995 г. — Днепропетровск: ДГУ, 1996. — С. 21.
7. Keller K. Du deutschen Kolonien in Sudnessland: In 2 Bd. — Odessa, 1905–1914. — Bd. 1. — S. 20.
8. Причерноморские пемцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона, 1803–1917: Библиогр. указ. / Сост. В. В. Самодурова. — О., 1999. — С. 35.

УДК 35.08

О. С. Білоусов

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Сутність державної служби визначається її соціальним призначенням. У свою чергу, соціальний характер державної служби, згідно із сучасними підходами, полягає в тому, що здійснення управлінських дій повинно відповідати інтересам усього суспільства, а не окремих осіб, тому що держава має бути виразником інтересів усього народу і служити саме йому. Статус, мета і завдання державної служби є вихідними з інтересів, мети, завдань і волі соціуму.

Об'єктивна природа державної служби як соціального інституту зумовлена зміненою природою й призначенням нової демократичної і правової держави. Важливо зазначити, що це не тільки апарат класового насильства, характерний для тоталітарних режимів, а й суттєвий інститут консолідації суспільства. Державні службовці у соціальній державі реалізують соціальну функцію, а не підносяться над народом. У цьому і полягає природа державної служби як соціального інституту.

Соціальний характер державної служби розкривається і через сукупність конституційно-правових норм, якими закріплено пріоритет прав і свобод громадян, яких повинні дотримуватися державні службовці. Важливими для функціонування державної служби є, зокрема, конституційні положення, відповідно до яких формуються конституційні принципи діяльності державної служби, згідно з якими діяльність державних органів повинна бути спрямована на дотримання й захист конституційних прав та свобод громадян.

«Сутність державної служби має соціальну обумовленість, бо переслідує суспільно корисні цілі і завдання, що полягають у служінні суспільним інтересам. Вирішуючи чисельні суспільні та державні завдання, державна служба виконує функції забезпечення, виконання й реалізації державної влади, яка повинна слугувати суспільству» [1]. Тому сутність державної служби полягає у виконанні нормативно встановлених соціально-державних функцій. «Сутність поняття державної служби полягає в такому:

1) державна служба — це професійна діяльність, тобто вона є для державного службовця професією — необхідністю виконувати соціальні посадові повноваження;

2) у межах цієї професійної діяльності реалізується компетенція державних органів;